

BUDAPEST

A VÁROSLAKÓK FOLYÓIRATA

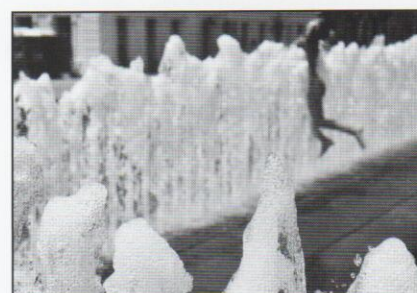
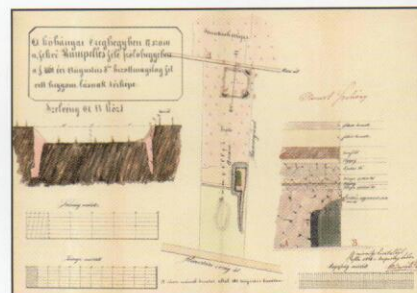
2011/8

Sebestyén László felvétele

TARTALOM

- 2 **A fővárosi játszótérek története**
Beleznay Éva
- 6 **De hát mit jelent ez...?**
Horváth Júlia Borbála
- 8 **Tömör vagy fellazított várost?**
Sipos András
- 12 **Kandó Kálmán újjáélelt alkotása a Józsefvárosban**
Gács János
- 14 **ÖRÖKKÁVÉ**
Eszpresszók Budapesten I.
Zeke Gyula
- 16 **RAJZÉPÍTŐ**
- 18 **Szatyor, póló, bibe**
Pásztor Erika Katalina
- 20 **Simplicissimus Budapestje**
- 22 **Újlipótváros kultúrháza, a RaM**
Hamvay Péter
- 24 **KISVÁROSBÓL NAGYVÁROSBÁ**
Egy fél szalmakalap
Hidvégi Violetta
- 28 **A kőbányai pincerendszer rejtélyei**
Radnai Gyula
- 30 **Flört e-mailben**
Zappe László
- 31 **Kalauznők tündöklése és bukása**
Szécsényi Mihály
- 34 **NÉZZENEK ODA!**
- 36 **Vállalható jelet hagyni**
- 38 **KÖNYVJELZŐ**
- 39 **Válogatott cikkek a főváros történetéből**
Összeállította: Kiss Bori
- 40 **CIVILIÁDA**
„Határtalan” Munkács
Kirschner Péter

Kandó Kálmán újjáélelt alkotása a Józsefvárosban

Gács János

Kandó Kálmán Amerikában 1927 nyarán

Az Óbudai Egyetem Tavaszmező utcai campusa értékes látnivalóval gyarapodott. A Villamosmérnöki Kar központi épületének újjáépített, ez év június 15-én felavatott udvarán izléses, üvegfalú bemutató-épületben helyezték el azt a Ganz Villamossági Rt. által gyártott fázisváltó berendezést, amely a magyar vasút villamosításának egyik jelentős műszaki emléke.

Az 1928-ban gyártott hatalmas fémszerkezetet eddig a Magyar Műszaki és Közlekedési Múzeum raktárában őrizték, a szélesebb nagyközönségnek való bemutatását a múzeum és az egyetem együttműködése tette lehetővé. A fázisváltó 1928-ban a Nyugati pályaudvartól Dunakeszi-Alagig tartó vonalszakaszon egy próbamozdonyban bizonyította alkalmasságát, s ennek alapján valószínűítették meg (házánkban elsőként) a Keleti pályaudvar és Hegyeshalom közötti vasútvonal villamosítását.

Kandó Kálmán 1916. augusztus 30-án adta be a „Szabályozó eljárás és berendezés erősen változó terheléssel dolgozó váltakozó áramú erőátviteli telepek hatásfokának növelésére” hangzatos címet viselő szabadalmi bejelentését, amelyet még több

hasonló követett. A ma már szokatlanul hangzó „erőátviteli telep” kifejezés természetesen a villanymozaony motorjára vonatkozott, és jól látszik belőle, hogy a kor műszaki alkotói milyen erőfeszítéseket tettek (ez esetben, érthető módon, hiába) hogy a köznyelvben akár már meg is honosodott idegen kifejezéseket magyarokkal helyettesítsék.

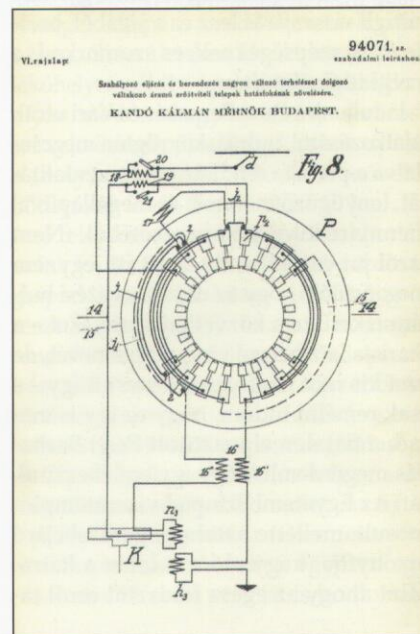
A mozdonyok estében a fenti bejelentés címében jelzett műszaki probléma megoldása alapvető jelentőségű: a mozdonyra háruló terhelés elindulásakor, illetve a lejtős szakaszokon, valamint a szerelvény méretétől függően is nyilván nagyon erősen változik. A biztonságos, jó hatásfokú működéshez tehát feltétlenül szükség van megfelelő szabályozásra. Az első bejelentést több hasonló témájú követte, cikkünket is egy 1918-as, a fentebbitől mindössze egyetlen szóban különböző című bejelentés szép ábrájával illusztráltuk. A berendezés az elektromos hálózat 16 kilovoltos (16000 voltos) feszültségét alakította át a motor számára szükséges középfeszültségre akként, hogy bármely terhelésnél optimális legyen a hatásfok. A szorosan vett elekt-

rotechnikai megoldásokon kívül Kandó a főtekerceslés olajhűtésére és a forgórész vízűtésére vonatkozóan is külön szabadalmi bejelentéseket tett.

A Józsefváros nevének hallatán vélhetően nem az egyetemváros fogalom ötlük olvasóink eszébe, tudomásul kell vennünk azonban, hogy ez éppolyan jogos, mint az egyéb, kevésbé pozitív kicsengésű asszociációk. Talán egyetlen kerülete sincs Budapestnek, amelyben csupán felületesen áttekintve négy egyházi és négy világi felsőoktatási intézmény valamelyik szervezeti egysége lenne megtalálható, ráadásul éppen az Óbudai Egyetem mindjárt két karral is képviselteti magát.

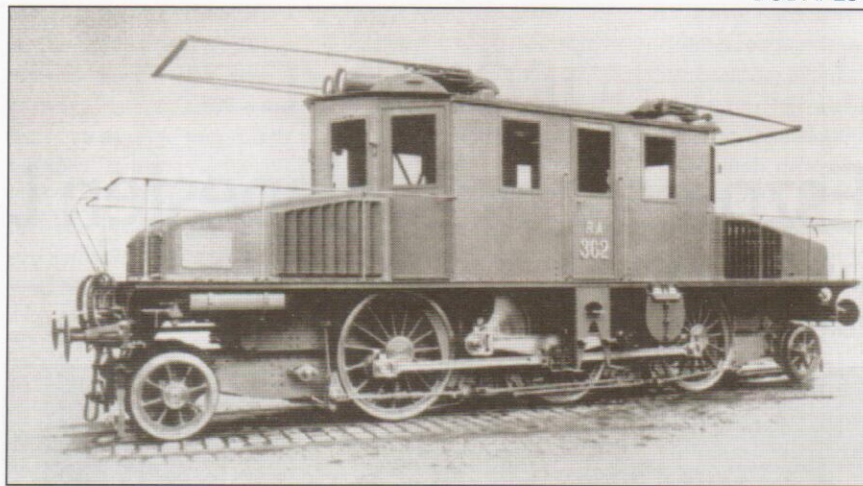
Távlatos gondolkodású városépítő eleink is a kultúra jövődjé fellegváraként tekintettek erre a városrészre, amikor a Szűz utca Tavaszmező utcai betorkollásának szemben lévő sarkaira, állami megrendeléssel szinte egyszerre két „kulturpalotát”, két építészeti megjelenésében is tekintélyt parancsoló színvonalas iskolát emeltettek az akkor még szinte kizárólag földszintes házak közé.

A Tavaszmező utca 17. szám alatt 1896-ban nyitották meg a Józsefvárosi Magyar Kir. Állami Főgimnázium *Wellisch Alfréd* által tervezett eklektikus épületét. A

már 1894-től működő iskola hamarosan felvette *Zrínyi Miklós* nevét, s a humán és a reál profilt néha váltogatva egészen 1949-ig, a vele szemkötő műszaki középiskolával való egyesítésig színvonalas iskolaként működött. Tanárai között ott volt *Arany Dániel*, a Középiskolai Matematikai Lapok megalapítója, a róla elnevezett országos matematikai tanulmányi verseny névadója, a neves pedagógus-tudós *Karácsony Sándor*, *Pethő Sándor*, az indulásakor a legnemesebb polgári hagyományokat képviselő Magyar Nemzet napilap alapítója, valamint matematikát és fizikát oktatótt *Kacsóh Pongrác*, a János vitéz zeneszerzője is. Egykori diákjai ma is hálával emlékeznek iskolájukra, amit az épület falán elhelyezett emléktáblájuk is bizonyít.

A „szomszédvár”, a 15. szám alatti, *Pártos Gyula* tervei alapján magyaros szecessziós stílusban épült gyönyörű, tanműhelyekkel is jól felszerelt iskolaépület 1901-ben (mint az a homlokzatán lévő feliraton ma is olvasható) Magyar Királyi Állami Mechanikai és Órási Szakiskolaként nyitotta meg kapuit. Számos név- és profilváltozás után, melynek során az iskola mindvégig az egyre magasabb szintű műszaki szakképzést szolgálta, végül 1989-ben jött létre a Kandó Kálmán

A régi Kandó-mozdony képe

Villamosipari Műszaki Főiskola, a mai egyetemi kar közvetlen jogelődje. (Kandó Kálmán nevét halálának 10. évfordulóján, 1941-ben vette fel az akkori középiskola.) A huszadik század történelmi viharai elsodorták a Józsefváros magasabb kultúrára vágyó rétegeit, így a társadalmi átalakulások logikus következményeként egyesült 1949-ben a két tanintézet a közvetlenebb munkaerő-utánpótlást szolgáló műszaki középiskola cégére alatt.

Mára a hajdani gimnázium épülete egy egyetemi kar központjául szolgál, s miután

néhány éve a Tavaszmező utca túloldalán ugyanennek a karnak egy szép modern épülete is felépült, a két utca szépen rendezett találkozási valódi kampusszá változott.

Az ugyancsak nívósan revitalizált Mátyás tértől egy percre joggal reménykedhetünk abban, hogy a Józsefváros immár a kultúra fellegráráként jelenik majd meg a városlakók tudatában.

A cikk megjelenését a *Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala* támogatása tette lehetővé. ●

Kandó Kálmán (1869–1931)

1892-ben gépészmérnöki oklevelet szerzett a budapesti József Műegyetemen. 1895-ben a budapesti Ganz és Társa gyár szerkesztési osztályának vezetője, majd két év elteltével igazgatóhelyettese. A rendkívül gyors előmenetel mögött a fiatal mérnök zsenialitását jelző teljesítmények voltak; igen rövid idő alatt megtervezte a gyár jó hírnevét öregbítő indukciós motor-családot, amelyeket a vasúti vontatásban is hasznosítani kívánt. Külföldi tanulmányútjai során különféle vasúti megvalósításokat tanulmányozott, és több hasznos felfedezést tett. Az első háromfázisú villamos vasúttjuk a Genfi-tó mellett üzemelt. 1898-ban Kandó vállalkozott az olaszországi Valtellina vasút villamosítására. A rendszer minden lényeges elemét: a motorkocsikat, a mozdonyokat is a Ganz-gyárban fejlesztették és gyártották. A sikert Kandó Kálmán személye biztosította, aki mind a villamos, mind a gépészeti tervezést és a gyártást is vezette. Az 1902-ben megnyitott vasút volt Európa első villamosított vasúti fővonala és a világ első nagyfeszültségű váltakozó árammal működő vasútvonala. A kedvező tapasztalatok nyomán az olasz kormány, 1907-ben 2000 km vasútvonal villamosítását rendelte el a „Sistema Italiana”-nak nevezett Ganz-

Kandó rendszerrel. Megvették Kandó szabadalmát, majd egy mozdonygyárat építettek Vado Ligure-ben, amelynek vezetésére és a mozdonyok tervezésére Kandó Kálmánt kérték fel. Kandó 1907-től 1915-ig itt tevékenykedett. Közel 700 mozdony készült a közreműködésével. 1954-ben még több mint 500 ilyen mozdony teljesített szolgálatot. Kandó kiemelkedő munkáját az Olasz Koronarend „Commendatore” címmel járó kitüntetésével ismerték el.

Az első világháború kitérőesekor Kandó hazajött. 1917-től 1922-ig a Ganz és Társa Waggon és Gépgyár műszaki- majd vezérigazgatója. Megkezdte másik vontatási rendszerének kidolgozását, amely világsikert szerzett hazájának. Miután saját kérésére a vezetői teendők alól felmentették, 1922-től a Ganz-féle Villamosági Rt. műszaki tanácsadójaként kizárólag az új villamos mozdonyok tervezési munkáit irányította. 1923-ban elkészült az első 2500 LE-s kísérleti fázisváltós mozdony. Két mozdonytípus készült személy- és tehervonati forgalomra. Az új mozdonyoknál mind a villamos, mind a járműszerkezeti rész összes lényegesebb alkatrészét Kandó maga tervezte. Ebben az évtizedben más feladatokkal; olasz, francia, osztrák és amerikai megrendelésekkel is foglalkozott.

A megfeszített munka felőrölte erejét, 62 éves korában, 1931. január 13-án elhunyt. A V40.001 pályaszámú, első fázisváltós mozdonynak a műszakrendőri próbája 1932. augusztus 17-én volt, így 50 Hz-es vontatási rendszerének teljes megvalósulását már nem láthatta. Úttörő munkájának sikerét bizonyítja, hogy 1932-től 32 db 2500 LE-s fázisváltós Kandó-mozdony közel 40 évig teljesített szolgálatot a MÁV hegyeshalmi, elsőnek villamosított fővonalán.

Kandó Kálmán széles látókörű, nagy műveltségű és munkaképességű, sokoldalú műszaki tehetség volt. 1894 és 1931 között Magyarországon 70 szabadalmát lajstromozták. A jelentősebbeket több európai országban, valamint az USA-ban és Japánban is érvényesítette. Az MTA 1921-ben Wahrman-díjjal tüntette ki. A budapesti József Műegyetem 1922-ben Kandót a gépészmérnöki és elektrotechnikai gyakorlat és tudomány terén szerzett kiváló érdemei elismeréséül a műszaki tudományok tiszteletbeli doktorává avatta. Az MTA 1927-ben levelező tagjává választotta. 1930-ban a „magyar műszaki tudomány fejlesztése terén kifejtett korszakalkotó működése” legfelsőbb elismeréséül a Corvin Koszorúval tüntették ki.